

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SEPEDI LELEME LA GAE (HL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

2018

MEPUTSO: 70

NAKO: Diiri tše 2

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 10.

DITAELO LE TSHEDIMOŠO

1. Lephephe le, le arotšwe ka DIKAROLO TŠE THARO.
KAROLO YA A: Tekatlhaloganyo (30)
KAROLO YA B: Kakaretšo (10)
KAROLO YA C: Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo (30)
2. Araba dipotšišo KA MOKA.
3. Thoma KAROLO YE NNGWE le YE NNGWE letlakaleng LE LEFSA.
4. Thala mothalo ka morago ga KAROLO YE NNGWE le YE NNGWE.
5. Dikarabo di nomorwe go swana le dipotšišo.
6. Tshela mothalo ka morago ga karabo YE NNGWE le YE NNGWE.
7. Hlokomela mopeleto le tlhamo ya mafoko.
8. Nako yeo e akanywago ge go arabja lephephe le e ka ba ka tsela ye:
KAROLO YA A: Metsotso ye e ka bago ye 50
KAROLO YA B: Metsotso ye e ka bago ye 30
KAROLO YA C: Metsotso ye e ka bago ye 40
9. Ngwala ka bothakga le ka mongwalo wa go balega.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTŠIŠO YA 1****1.1 SETŠWELETŠWA SA A**

MEKITLANA		
1	<p>Mengwageng ya go feta batho ba be ba tšhaba mekitlana parapara ebile ba e laola eupša mehleng ya lehono mekitlana ke yona e laolago batho. Batho ge ba lahletša ba bangwe ba re gore motho a be le dilo tše dibotse ke ge a ka ba le mekitlana. Mmadikoloto ke yo mongwe wa go tšea polelo ya balahletši bao. O ile a tšea mekitlana mafelong a mantši a e rwala ka magetla gomme ya thoma go mo imela. Kgwedi ge e fela Mmadikoloto e be e ke a ka re lefase phatloga ke tsene. Sellathekeng sa gagwe se tla re go lla sa ba sa hwa lentšu e le ge bengdikgwebo ba nyaka ditefelo tša bona tša kgwedi ka kgwedi. Gona moo Mmadikoloto o be a sa tsebe gore a lefele mang a tlogele mang ka gore tšhelete ye e nyakegago ya go lefela melato ya gagwe e be e feta mogolo wa gagwe ga makgolokgolo.</p>	5 10
2	<p>Mekitlana ya Mmadikoloto e be e thiba letšatši, e feta le thaba ka bogolo. Yona e hlolwa ke ge a phela bophelo bja go feta mogolo wa gagwe, go se amogele maemo a gagwe, go gana go phalwa le polelo ya mogologolo ya go re: 'Šaka la pelo ga le tlale.' Ge a šetše a wetše ka tebetebeng ya melato ka tsela ye, semelo sa gagwe se ile sa thoma go fetoga. Motho yola wa lerato, wa go hlomphega le go loka a aparelwa ke mona, lehloyo, bomenemene le go phela a le bodutwana. Ka lebaka la go imelwa ke mekitlana, a thoma go phela ka go balabala.</p>	15 20
3	<p>Mmadikoloto o ile a thoma go etelwa ke kgatelelo ya monagano gomme ya ikgweranya le yena. Malwetši a go fapafapana le ona a ile a ba leruo mmeleng wa gagwe. Go sesefala ga bophelo go ile gwa godišwa ke mangwalo a mebalabala a go tšwa go bengdikgwebo bao a tšerego mekitlana go bona. A mangwe a mangwalo ao e be e le go lemoša Mmadikoloto gore ge a sa lefele mekitlana ya gagwe, lešokotšo le namelela kgwedi ka kgwedi. A mangwe a mangwalo a mo tsebiša gore ka ge a paletšwe ke go lefela mekitlana, ba tlile go tšea diphahlo, a mangwe a mo lemoša gore ba ngwadišitše maina a gagwe le ba <i>Credit Bureau</i> mola mangwalo a mangwe a mo iša kgorong ya tsheko.</p>	25 30
4	<p>Ge seemo sa ditaba se befela pele, baagišane, bagwera le badirišanemmogo ba be ba hlola ka matsikangope gomme ba khwakhwanyega ka disego. Hee ... molokoloko wola o bego o kgeregela lapeng la gagwe o kae? Setlwaedi sa go beša nama beke le beke go bešetšwa bosemangmang se feletše kae? Phadišano yela ya go bona mogwera a rekile sefatanaga se sebjangbjang Mmadikoloto le yena ka megabaru a ya go se reka e feletše kae? Ya go di feta ka moka ke gore mogwera yo wa rena o be a sa nyake go phalwa. Ge baagišane ba oketša ntlo le yena o a oketša. Lehono šo, o kgangwa ke mekitlana.</p>	35 40

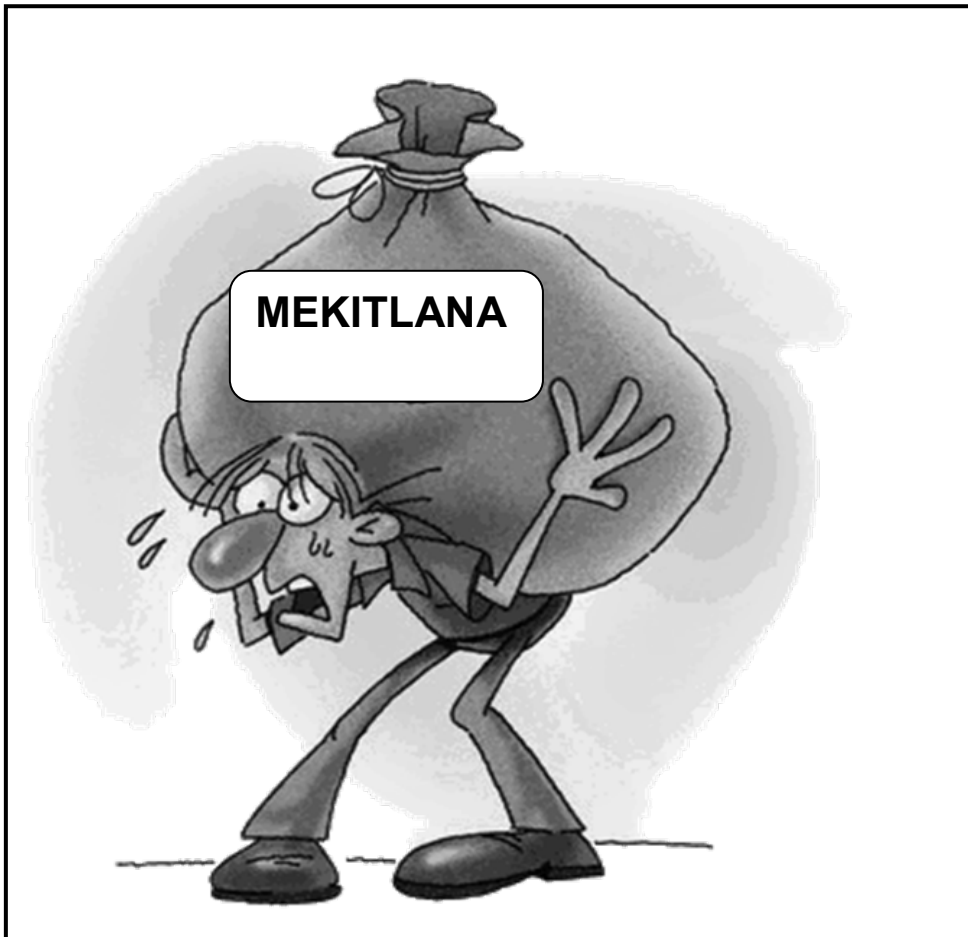
5	Ge go sa lebeletšwe ge Mmadikoloto a gakantšhitšwe ke bophelo, baikaketši ba go foraforetša batho ba ile ba re palakata! Motho wa batho o ile a ba a re ehuu! a re kgane o phologile kganthe ke gona ge a hwile. Baikaketši ke batho ba go tšama ba re ba thuša batho ba go imelwa ke mekitlana gore ba ba thuše go lefela mekitlana ya bona gomme bona ba lefele mokitlana o tee. Mmadikoloto o rile ge a re phaphara, ya ba mekitlana ya gagwe e oketšegile le go feta.	45 50
6	Bonolo Sekudu o rile go bona batho ba nwelela ka gare ga dikoloto, a ngwala athikele mabapi le taba ye. Dinyakišišong tša gagwe o utolotše gore batho ba go ba le mekitlana ba foraforetšwa ke mahodu a go oketša mekitlana ya bona ka maaka a gore ba a ba thuša. O eletša batho ba go swana le Mmadikoloto gore ba be le rekhoto ya mekitlana ya bona, ba be le maina a bengdikgwebo bao ba tšerego mekitlana go bona. Mafelelong a kgwedi ye nngwe le ye nngwe go ngwalwe lenaneo leo le tlogo go latelwa ge go lefša mekitlana, go tlogelwe go rekwa dilo tšeo di sego bohlokwa.	55 60
7	Kgonthe le go Mmadikoloto go bile bjalo, o ile a napa a tšea maele a Bonolo Sekudu ya ba boikokotlelo bja gagwe. Ya ba mathomo a go tšwa ka tebetebeng ya mekitlana. Ka morago ga kgwedi tše senyane o be a boile a le motho a ba a thoma le go hloga dinamana tša mmele.	65

[E amantšwe go tšwa go *Move*, 4 Diphlane 2017, Letl 58–59]

- 1.1.1 Tsopola lentšu leo le laetšago gore mehleng ya kgale batho ba be ba tšhaba mekitlana kudukudu. (1)
- 1.1.2 Efa ponelopele ya gago mabapi le leina la Mmadikoloto mo temaneng. (1)
- 1.1.3 Laetša ka moo mongwadi a mothofaditšego sellathekeng ka gona TEMANENG YA 1. (1)
- 1.1.4 Go ya ka TEMANA YA 2 efa dilo TŠE THARO tšeo di dirago gore motho a ikhwetše a na le mekitlana ya go thiba letšatši. (3)
- 1.1.5 Ka dintlha TŠE PEDI bapetša diteng tša TEMANA YA 3 le ya 7 o lebeletše bophelo bja Mmadikoloto. (2)
- 1.1.6 Ka dintlha TŠE PEDI hlaloša molaetša wo o tšweletšwago ke TEMANA YA 4. (2)
- 1.1.7 Go ya ka TEMANA YA 4, utolla dilo TŠE THARO tšeo mmušo o ka thušago batho ba go swana le Mmadikoloto ka gona. (3)
- 1.1.8 Hlaloša mabaka A MARARO ao a ka bago a dirile gore Mmadikoloto a tshepe baikaketši ba. (3)

- 1.1.9 Ge o be o le Mmadikoloto, ke eng seo o bego o ka ithuta sona mabapi le TEMANA YA 5 le 6? Efa dintlha TŠE PEDI. (2)
- 1.1.10 Na o a dumela gore seema se, 'moipolai ga a llelwe' se gata ka mošito o tee le seo se diragaletšego Mmadikoloto? Efa mabaka A MABEDI. (2)

1.2 SETŠWELETŠWA SA B

[E amantšwe go tšwa go: www.google.co.za]

- 1.2.1 Kgetha karabo ya maleba. Setšweletšwa se se laetša motho yo a ... (1)
- A lefelago mekitlana.
B amogelago mekitlana.
C imelwago ke mekitlana.
D thabelago mekitlana.
- 1.2.2 Ke eng sa go laetša gore mekitlana ya motho yo e ka se fokotšege? (1)
- 1.2.3 Bapetša seo se tšweletšwago ke seswantšho mo SETŠWELETŠWENG SA B le diteng tša SETŠWELETŠWA SA A temaneng ya 3. (2)

- 1.2.4 Ke ka lebaka la eng go tšweleditšwe morwalo wo mogolo seswantšhong? (1)
- 1.2.5 Hlaloša gore ke eng seo se dirago gore motho yo a se eme thwii. (1)
- 1.2.6 Hlatholla seo motho yo a ka se dirago gore a kgone go tšwa ka tebetebeng ya mekitlana. Fahlela karabo ya gago ka dintlha TŠE PEDI. (2)
- 1.2.7 Na maikutlo a gago ke afe mabapi le batho ba go adimiša ditšhelete ba se molaong? (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2**

Setšweletšwa sa C se mabapi le mešomo ye mebotse ya Ndileka Mandela setšhabeng. Akaretša temana ye ka go tšweletša dikgopolokgolo tšeo ka tšona Ndileka Mandela a hlohleleditšego setšhaba ka gona go kaonafatša maphelo a barutwana.

ELA HLOKO:

1. Kakaretšo e be ka tsela ya temana ya dintlha tše 7.
2. Mantšu a se fete a 90.
3. Ga se wa swanela go ngwala hlogo ya kakaretšo.
4. Bontšha palo ya mantšu mafelelong a kakaretšo.

SETŠWELETŠWA SA C**MMALA WA KGOMO O GOLA NAMANENG**

Thembekile Mandela Foundation ke mokgatlo wo o thomilwego ke Ndileka Mandela yo e lego setlogolo sa mathomothomo sa Nelson Mandela. Ndileka o dumelana le seema sa gore 'Mmala wa kgomo o gola namaneng'. Seo se laetšago gore e tloga e le yo mongwe wa leloko la Mandela ke mešomo ya gagwe setšhabeng e sego go bea sefane sa Mandela phatleng a sa thuše setšhaba. Mothomotho ga a botšiše gore Afrika-Borwa e ka mo direla eng, o ipotšiša gore yena a ka e direla eng.

Ka letšatši la basadi la di 9 Agostose, mosadi yo o file polelotlhohleletšo go setšhaba gomme a laetša batho ka fao morutwana a ka lobago matšatši a sekolo ka gona ka lebaka la bohloki. O dirile boipiletšo bja gore batho ba ithaope go fana ka dieta le mapai dikolong. O kgopetše setšhaba gore se kgathe tema tlhokomelong ya bana. Barutwana ba bantši bao ba jago nta ba šeba ka legai, kudukudu ba dinagamagaeng, ba šitwa ke go ya sekolong ge e le marega ka lebaka la go hloka dieta. Ba fihla dikolong ba se maemong a go ka ithuta ka ge maoto le menwana di tla be di omišitšwe ke go tonya. Barutwana ge ba se na mapai a go robala marega ba tlo tsenwa ke phefo ba lwala gomme ba palelwa ke go ya sekolong. Dikolong go dule go na le dieta le mapai tšeo di ka fiwago barutwana ba mohuta wo gore dithuto tša bona di se šalele morago.

O tšwetše pele ka gore bengdikgwebo, dikhamphani le dikereke di ithaope go thuša dikolo. Se se tla dira gore barutwana ba be le mafolofolo dithutong tša bona. Ga se barutwana ka moka bao e ka bago baetapele ba ka moso eupša morutwana yo mongwe le yo mongwe o na le tokelo ya go fiwa sebaka sa go ithuta. Go ruta ngwana ga se go loba ke go ruta setšhaba ka kakaretšo.

O hlohleleditše barutwana gore ba hlokomele thuto ka ge e tla ba fa tokologo, tšhireletšo le go fetola maemo a bona setšhabeng. O rumile polelo ya gagwe ka go gatelela gore setšhaba se thušane go ruta bana ka kakaretšo.

[E amantšwe go tšwa go: www.google.co.za]

KAROLO YA C: DIBOPEGO LE MELAO YA TŠHOMIŠO YA POLELO POTŠIŠO YA 3

Bala papatšo ya ka tlase (SETŠWELETŠWA SA D) gomme o arabe dipotšišo.

SETŠWELETŠWA SA D

LEGARE LA MARTOR, LEGARE LA BANNATIA FELA

LEGARE LA BOGALEGALE LA MARTOR SOLINGEN,
Mo legare le le fetilego gona, go šala go hlwekile hlwekihlweki.
REKA LE TEE O HWETŠE LE TEE MAHALAHALA ...
MAJEREMANE BA RE, WA REKA O REKILE!!!

[E amantšwe go tšwa go: www.google.co.za]

- 3.1 Efa thekniki yeo mmapatši a e dirišitšego go goga šedi ya moreki. (1)
- A Fonte ye nnyane
B Meago ye megolo
C Seswantšho sa legare
D Tšweletšo ya batho (1)
- 3.2 Tsopola papadišantšu yeo e dirišitšwego mo papatšong ye. (1)
- 3.3 Efa phapano gare ga fonte ye kgolo le ye nnyane. (2)
- 3.4 Tšweletša lediri le le boeditšwego papatšong o be o fe mohola wa lona. (2)

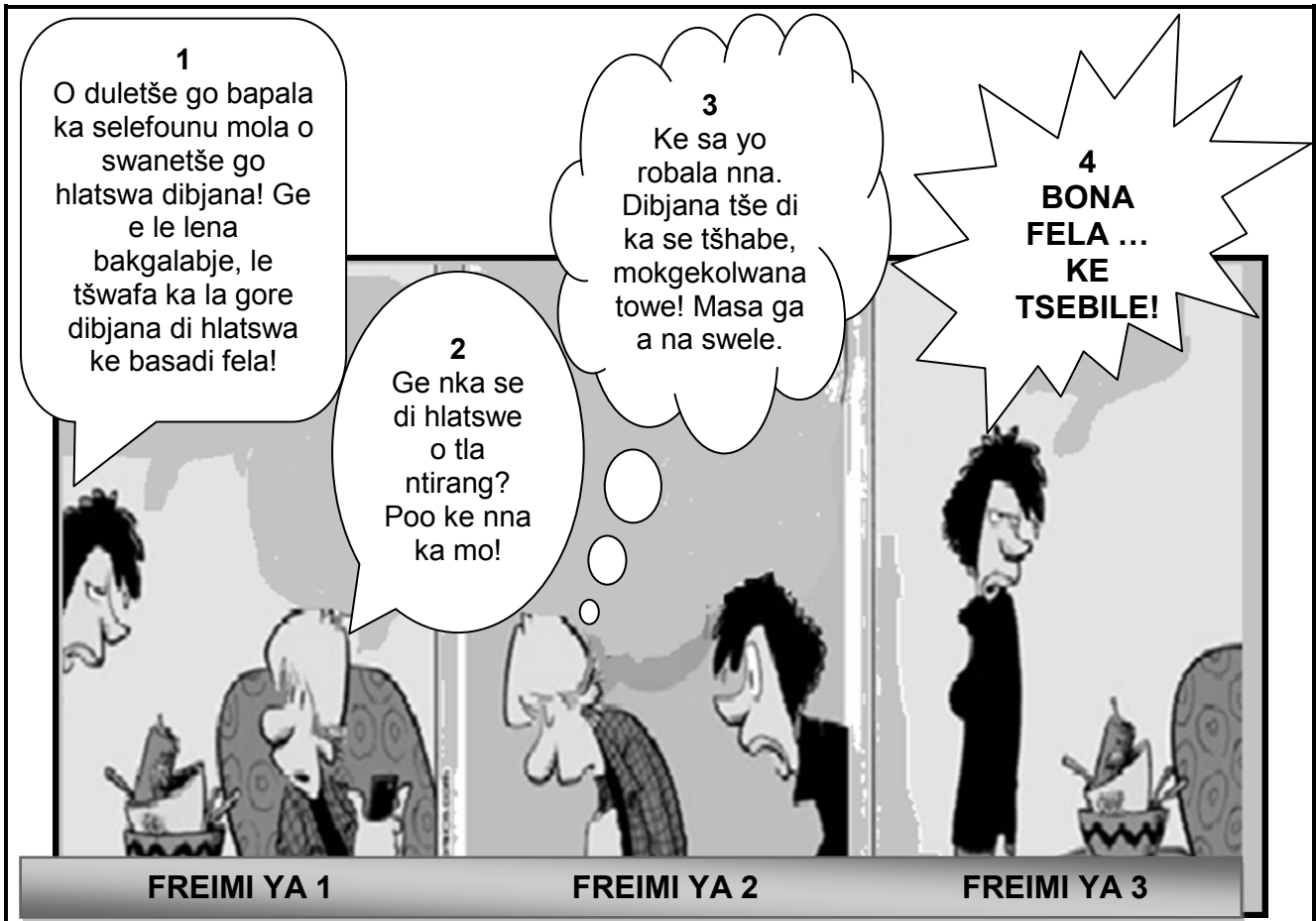
- 3.5 Laetša leinagokwa leo le dirišitšwego papatšong o be o fe le mošomo wa lona. (2)
- 3.6 Hlatholla ka fao papatšo ye e kgonnago go fihliša molaetša wa kgethologanyo go bareki ka gona. Efa dintlha TŠE PEDI. (2)

[10]

POTŠIŠO YA 4

Bala khathune ya ka tlase gomme o arabe dipotšišo.

SETŠWELETŠWA SA E

[E amantšwe go tšwa go: www.google.co.za]

- 4.1 Kgetha karabo ya maleba. Tirišo ya ditho tša mmele ya mosadi yo a lego FREIMING YA 2 e laetša ... (1)
- A makalo.
  - B manyami.
  - C lethabo.
  - D kganyogo.
- 4.2 Tsopola polelo ya go laetša tshekamelo ka lehlakoreng le tee go tšwa FREIMING YA 1. (1)
- 4.3 Bapetša pudula ya 1 le ya 3. (2)

- 4.4 Ka ntlha TŠE PEDI hlaloša ka moo mokgalabje yo a dirišitšego tšhomišo ya maatla a bong bošaedi FREIMING YA 2. (2)
- 4.5 Tswalanya pudula ya 4 le tlhakakgolo khathuneng ye. Efa dintlha TŠE PEDI. (2)
- 4.6 Hlaloša ka moo mokgalabje a dirišitšego nyenyefatšo FREIMING YA 3 go tšweletša maikutlo a gagwe. Efa dintlha TŠE PEDI. (2)
- [10]**

POTŠIŠO YA 5

Bala setšweletšwa sa F gomme o arabe dipotšišo tša ka tlase.

SETŠWELETŠWA SA F

EJA DIJO TŠA MALEBA O PHELE

Mebele ya rena e hloka dijo tše di nago le phepo ka mehla. Difihlolo ke dijo tše bohlokwa go feta tšohle ka gore di re fa maatla ao re a hlokago go thoma letšatši la rena gabotse. Ditsebi di re mokgwa wo mokaone wa phepo ke go ja makga ao a tshelalago ka letšatši eupša motho a eja dijo tše nnyane tšeo mmele o ka kgonago go di šomiša ka yona nako yeo. Go ja mmoto wa dijo ka nako e tee ke mokgwa wo mobe wa go ja. Se se dirwa ke gore **mmele ga o kgone go šomiša dijo tše dintši ka nako e tee**. Mmele o fetolela dijo tšeo o sa di šomišego go ba makhura gomme se se dira gore motho a none. 5

Mmele o nyaka makhura, letswai le swikiri tše nnyane, ka gona go bohlokwa gore re fokotše dilo tše ka dijong. Bothata bjo bogolo bja batho ke go se kgone go laola dijo tšeo ba di jago. Ge re ka se kgone go laola kgetho ya dijo re ka se kgone go laola mebele ya rena. A re tšeeng dikeletšo tša ditsebi ge di re: 'Fokotšang makhura, letswai le swikiri ka dijong, itšhidolleng gore le kgone go efoga malwetši.' 10

[Seipone, 03–17 Lewedi 2013]

- 5.1 Tsopola mohlala wa lešalašupi go tšwa lefokong la mathomo temaneng ya bobedi o be o fe le kgato ya lona. (2)
- 5.2 Ngwala lefokonolo leo le kotofaditšwego ka polelotirišwa. (1)
- 5.3 Laetša phapano gare ga dihlophantšu tšeo di thaletšwego ka go fa maina a tšona. (2)
- 5.4 Ngwala sekafoko seo se latelago ka kganetšo o be o laetše gore se tlile ka modirišo ofe. (2)
- Go ja mmoto wa dijo. (2)
- 5.5 Lentšu le 'makhura' le na le ditlhalošo tše di fapanego. Hlama mafoko A MABEDI go laetša phapano yeo. (2)
- 5.6 Hlaloša tšhomišo ya moselana wa -ng mantšung a 'Fokotšang' le 'itšhidolleng' (1)
- [10]**

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 30
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 70